

Mārīte Putniņa, *Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums vēsturiskajos Saldus un Tukuma rajonos* (Mākslas pieminekļi Latvijā), Neputns, Rīga 2020, ss. 343, ISBN 978-9934-565-91-5.

Rūta Kaminska, Anita Bistere, *Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums vēsturiskajos Balvu un Ludzas rajonos* (Mākslas pieminekļi Latvijā), Neputns, Rīga 2021, ss. 511, ISBN 978-9934-601-15-6.

Jānis Zilgalvis, *Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums vēsturiskajā Ogres rajonā* (Mākslas pieminekļi Latvijā), Neputns, Rīga 2022, ss. 175, ISBN 978-9934-601-48-4.

Seria „Mākslas pieminekļi Latvijā” czytelnikom „Zapisek Historycznych”, zwłaszcza zainteresowanym przeszłością Łotwy, nie jest zapewne obca. To wielotomowe wydawnictwo, ukazujące się od 2006 r., na łamach „Zapisek” było wzmiankowane już dwukrotnie¹. Tym razem uwagę skoncentrowano na trzech tomach opublikowanych w latach 2020–2022. Pierwszy z nich obejmuje obszar historycznych (tzn. istniejących do 2009 r.) okręgów Saldus i Tukums, położonych w granicach dawnej Kurlandii. Drugi z omawianych tomów, wydany w 2021 r., skupia się z kolei na leżących na wschodzie Łotwy dawnych okręgach Balvi i Ludza (pol. Lucyn). Wreszcie trzeci, najskromniejszy spośród omawianych pod względem objętości, zawiera omówienie zabytków sakralnych zlokalizowanych w granicach dawnego okręgu Ogre, położonego na północnym brzegu Dźwiny, w pobliżu Rygi. Polskiego czytelnika w największym stopniu może zainteresować tom poświęcony zabytkom sakralnym okręgów Balvi i Ludza, jako że ziemie te leżały niegdyś w granicach Inflant Polskich (w latach 1677–1772 województwa inflanckiego Rzeczypospolitej polsko-litewskiej).

Autorzy omawianych tomów to badacze o bardzo dużym doświadczeniu, specjalności z zakresu studiów nad architekturą i sztuką dawnej Łotwy, współtworzący serię „Mākslas pieminekļi Latvijā” od bardzo dawna. Zwłaszcza duet Rūta Kaminska i Anita Bistere, koncentrujący swoją uwagę na zabytkach sakralnych z terenu dawnych Inflant Polskich, może pochwalić się szczególnie dużym dorobkiem w tym zakresie. Badaczki

¹ Paweł JEZIORSKI, [rec.] Rūta KAMINSKA, Anita BISTERE, *Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums Daugavpils rajonā* (Mākslas Pieminekļi Latvijā); Rūta KAMINSKA Anita BISTERE, *Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums Rēzeknes pilsētā un rajonā* (Mākslas Pieminekļi Latvijā); Rūta KAMINSKA, Anita BISTERE, *Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums vēsturiskajā Preiļu rajonā* (Mākslas Pieminekļi Latvijā), *Zapiski Historyczne*, t. 79: 2014, z. 1, s. 129–137; Paweł JEZIORSKI, [rec.] Rūta KAMINSKA, Anita BISTERE, *Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums vēsturiskajā Krāslavas rajonā*; Mārīte PUTNIŅA, *Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums Zemgalē*; Mārīte PUTNIŅA, *Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums vēsturiskajos Aizkraukles un Jēkabpils rajonos*, *Zapiski Historyczne*, t. 86: 2021, z. 1, s. 176–183, DOI: <http://dx.doi.org/10.15762/ZH.2021.09>.

w sumie opracowały bowiem aż pięć tomów wspomnianej serii (wliczając także aktualnie recenzowany).

Omawiane tomy mają taki sam układ treści jak poprzednie. Każdy otwiera krótki wstęp zawierający podstawowe informacje na temat przeszłości obszaru, któremu poświęcono uwagę, ze szczególnym uwzględnieniem wątku konfesyjnego, determinującego zawartość tomu. Dalej następuje omówienie poszczególnych obiektów sakralnych uwzględnionych w opracowaniu, zarówno tych istniejących, jak i niezachowanych. Tradycyjnie każdy opis został wzbogacony planami, rzutami świątyni/domów modlitwy i fotografiami samych obiektów oraz ciekawszych i bardziej wartościowych elementów ich wystroju, jak też detali architektonicznych. Duża część materiału ilustracyjnego ma proveniencję współczesną, we wszystkich tomach spotkamy jednak także fotografie archiwalne, wykonane jeszcze w okresie pierwszej niepodległości Łotwy. Ich wartość dokumentacyjna nie podlega dyskusji, a w przypadku obiektów już nieistniejących jest wręcz nieoceniona. Na końcu każdego z tomów czytelnik znajdzie tradycyjnie zestawienie aktualnych adresów prezentowanych obiektów sakralnych, spis wykorzystanych źródeł i literatury, słowniczek objaśniający trudniejsze terminy, w tym zwłaszcza z zakresu architektury, indeks osobowy, objaśnienie zastosowanych skrótów i wreszcie obszernie streszczenia wstępu i opisów poszczególnych obiektów (zazwyczaj w językach rosyjskim i angielskim, tylko w tomie Jānisa Zilgalvisa ograniczono się do jednego streszczenia, mianowicie w języku angielskim). Dołączanie do każdego tomu obszernych streszczeń w językach kongresowych jest cechą charakterystyczną serii „Mākslas pieminekļi Latvijā” i bardzo trafną zasadą. Należy bowiem pamiętać, że podstawowym językiem wydawnictwa jest łotewski, co znacznie ogranicza krąg potencjalnych czytelników.

Jak już wspomniano, zawartość omawianych tomów ma bezpośredni związek ze specyfiką konfesyjną uwzględnionych w nich regionów. Tomy autorstwa Mārīte Putniņi i Jānisa Zilgalvisa, obejmujące ziemie zdominowane od XVI w. po czasy współczesne przez luteran, zawierają przede wszystkim opisy świątyni należących do tej konfesji. W opracowaniu M. Putniņi omówiono zatem 31 świątyni luteranckich (łącznie z obiektami, które nie zachowały się do czasów współczesnych) i zaledwie dwie cerkwie prawosławne oraz dwie świątynie katolickie (zlokalizowane w miasteczku Tukums i niewielkiej miejscowości Lamiņi). Autorka bardzo pobieżnie potraktowała wątek świątyni katolickich w okresie przedreformacyjnym. Poświęciła mu zaledwie niewielki fragment wstępu. Jedynie w kilku zdaniach odniosła się też do zagadnienia obiektów sakralnych należących do Żydów, chociaż już w drugiej połowie XIX w. na tym terenie wzniesiono kilka okazałych synagog, a niektóre obiekty zdołały przetrwać zawieruchę drugiej wojny światowej (jakkolwiek w silnie zmienionej postaci²).

Znacznie więcej informacji na temat świątyni istniejących w okresie przedreformacyjnym znajdziemy we wstępie do pozycji J. Zilgalvisa. Wpłynął na to zapewne fakt, że opracowywany przez niego tom objął także obiekty sakralne ściśle związane z po-

² Jak chociażby wybudowana w 1865 r. w stylu klasycystycznym synagoga w Tukums, odbudowana po 1945 r. i przeznaczona na cele niesakralne, por. *Synagogue in Tukums*, [in:] *Historic Synagogues of Europe*, <https://historicsynagogueurope.org/browser.php?mode=set&id=9495> [dostęp z 17 V 2023].

czątkami misji katolickiej w Inflantach u schyłku XII w., zlokalizowane w Ikšķile (Uexküll). W sumie na kartach tego tomu omówiono 12 luterzańskich obiektów sakralnych (w tym jedną kaplicę), a także kilka cerkwi oraz kościołów katolickich (głównie już nieistniejących, jak chociażby kościół pw. św. św. Szymona i Judy, związany z trzynastowiecznym zamkiem w Ikšķile i sportretowany przez Johanna Christopha Brotzego pod koniec XVIII w.). Całość uzupełniają opisy kilku kaplic, głównie cmentarnych, związanych przynajmniej kiedyś z luteranami.

Zupełnie inaczej prezentuje się na tym tle tom pióra Rūty Kaminskiej i Anity Bistere. Na jego kartach pojawiają się oczywiście świątynie luterzańskie (5) i dość licznie prawosławne cerkwie (9). Zdecydowanie dominują w tym gronie jednak kościoły katolickie (28), nie licząc pomniejszych kaplic i domów modlitwy (10), też zresztą głównie związanych z katolikami. Nierzadko są to obiekty doprawdy imponujące, jak chociażby barokowy kościół i klasztor dominikański w Posiniu (łot. Pasiene), wzniesione w latach 1761–1777. Dominacja świątyń katolickich na tym terenie nie jest oczywiście kwestią przypadku, lecz efektem długiej, bo liczącej ponad dwa stulecia, przynależności regionu dawnych Inflant Polskich do zdominowanej przez rzymskich katolików polsko-litewskiej Rzeczypospolitej. Związki te odcisnęły trwałe piętno na całym regionie, dostrzegalne zresztą po czasy współczesne. Warto podkreślić, że w tomie R. Kaminskiej i A. Bistere znalazło się też miejsce dla zachowanej w Lucynie (Ludza) żydowskiej synagogi (Żydzi zaczęli masowo napływać do tego miasteczka od schyłku XVIII w. i w kolejnym stuleciu stanowili dużą część jego mieszkańców). Niesdosty wywołuje jednak symboliczne scharakteryzowanie pozostałych obiektów sakralnych związanych z ludnością żydowską na kartach wstępu. Jeszcze skromniej potraktowano świątynie grekokatolików (unitów), dość licznych na tym terenie zwłaszcza w XVIII w. (także wśród lokalnych elit szlacheckich), później wchłoniętych w dużym stopniu przez Cerkiew prawosławną³.

Wszystkie uwzględnione w tym krótkim omówieniu tomy zawierają cenne i kompetentne rekapitulacje dotychczasowych badań nad historią i wystrojem uwzględnianych przez autorów świątyń. Czasami wątpliwości wywołuje pominięcie pewnych obiektów (zwłaszcza o żydowskiej proveniencji), ale w sumie wszystkie trzy opracowania wypadają za udane i bardzo pożyteczne. Szkoda jednak, że żaden z tomów, a uwaga ta odnosi się do całej serii „Mākslas pieminekļi Latvijā”, nie został zaopatrzony chociażby w najbardziej schematyczne ujęcie kartograficzne, prezentujące lokalizację omawianych obiektów sakralnych. Biorąc pod uwagę przebogatą szatę graficzną wszystkich tomów, nie wydaje się to zbyt daleko idącym życzeniem.

Paweł A. Jeziorski*

 <https://orcid.org/0000-0003-0733-8381>

³ Por. nieznaną autorkom tomu pracę: Andrzej GIL, *Kościół wschodnie w Inflantach i ich zaplecze w okresie od XIII do początku XIX wieku. Konteksty, uwarunkowania, tradycje*, Lublin 2019, s. 141–163.

* Instytut Historii, Polska Akademia Nauk

 paj111@wp.pl

BIBLIOGRAFIA

- Gil, Andrzej. *Kościół wschodnie w Inflantach i ich zaplecze w okresie od XIII do początku XIX wieku. Konteksty, uwarunkowania, tradycje*. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2019.
- Jeziorski, Paweł. Review of *Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums Daugavpils rajonā (Mākslas Pieminekļi Latvijā)* by Rūta Kaminska and Anita Bistere; *Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums Rēzeknes pilsētā un rajonā (Mākslas Pieminekļi Latvijā)* by Rūta Kaminska and Anita Bistere; *Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums vēsturiskajā Preiļu rajonā (Mākslas Pieminekļi Latvijā)* by Rūta Kaminska and Anita Bistere. *Zapiski Historyczne* 79/1 (2014): 129–137.
- Jeziorski, Paweł. Review of *Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums vēsturiskajā Krāslavas rajonā* by Rūta Kaminska and Anita Bistere; *Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums Zemgalē* by Mārīte Putniņa; *Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums vēsturiskajos Aizkraukles un Jēkabpils rajonos* by Mārīte Putniņa. *Zapiski Historyczne* 86/1 (2021): 176–183. <http://dx.doi.org/10.15762/ZH.2021.09>.
- Kaminska, Rūta and Anita Bistere. *Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums vēsturiskajos Balvu un Ludzas rajonos*. Rīga: Neputns, 2021.
- Putniņa, Mārīte. *Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums vēsturiskajos Saldus un Tukuma rajonos*. Rīga: Neputns, 2020.
- “Synagogue in Tukums.” Accessed May 17, 2023. <https://historicsynagogueeurope.org/browser.php?mode=set&id=9495>
- Zilgalvis, Jānis. *Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums vēsturiskajā Ogres rajonā*. Rīga: Neputns, 2022.